

„Szegények katonája voltál”

Babosi László beszélgetése Mózsai Ferenc íróval a nyolcvan éve született Ratkó Józsefről és az olvasótábori mozgalomról

– *Mikor és hogyan ismerkedett meg Ratkó Józseffel?*

– Fiatal emberke, tizenkét éves voltam, amikor Jóska 1959-ben hozzánk költözött édesapánk hívására és felajánlására Csöppel, a feleségével együtt. Ketten laktak nálunk, talán egy fél évig.

– *Édesapja, Sánta Ferenc hol találkozott először Ratkóval?*

– 1958-ban a Hárshegyi Ideg-szanatóriumban. Édesapámnak is idegösszeomlása volt, Jóskának is. Ebben a magasan kvalifikált intézményben az 1956-os forradalom leverése után a magyar művészvilág és szellemi elit kiválóságainak egy részét gyógyították. Például Antall József, a későbbi miniszterelnök, édesapám szobatársa volt, egymás mellett állt az ágyuk. Jóska itt ismerkedett meg és barátkozott össze édesapámmal. A szanatóriumból való távozásuk után is tartották a kapcsolatot. Amikor Jóskát eltávolították a szegedi egyetemről, Budapesten próbálkoztak egzisztenciát teremteni. Jóska akkor még nemigen találta a helyét, állást és lakást próbált maguknak keresni, de ez nagyon nehezen ment neki. Ekkor ajánlotta fel édesapám, hogy ideiglenesen jöjjenek hozzánk.

– *Ez egy nagylelkű felajánlás volt az édesapja részéről, hiszen Önök is „sokan voltak”.*

– Mi négyen vagyunk testvérek, tehát a szüleinkkel együtt összesen hatan laktunk egy háromszobás lakásban, s ehhez jött még Jóska és Csöpp. Elképzelhető, hogy elég szűken voltunk. Ők külön szo-

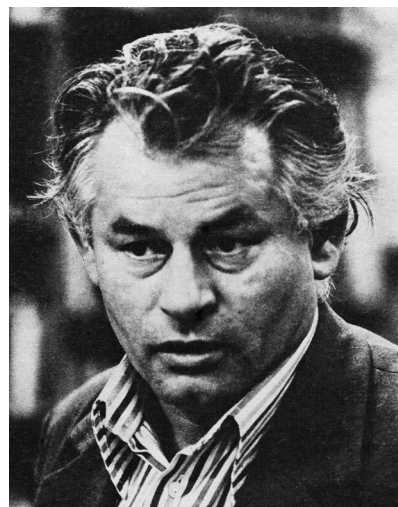
bában laktak, s mi hatan, a többi helyiségben elosztva. Ekkor Pesten, Angyalföldön éltünk a Völgény utcában. Édesapámnak ma emléktáblája áll a lépcsőház bejárata mellett. Jóskának van egy verse, ami az első kötetében jelent meg, a *Keserű torkú ének*: „Föld alatti nagyanyám tudod-e / én nem tudom, hol alszunk holnap / kis Ferkó leesett az ágyról / nyomomban szél szimatolgat”. A kis Ferkó én vagyok a versben.

– *Tényleg leesett az ágyról?*

– Ha Jóska mondja... Oroszul kötelező volt tanulni, édesapám szerzett neki Csepelen egy képesítés nélküli tanári állást, ahol orosz és magyart kellett tanítania.

– *Akkoriban kevés tanár tudott még oroszul. Gyakran a tanár egy leckével járt előbb a tanulásban, mint diákjai.*

– Jóska sem tudott oroszul, sokszor én készítettem föl abból, amit mi tanultunk az iskolában. Így kezdődött a kapcsolatunk. Amikor elköltöztek Szabolcs-Szatmár megyébe, akkor is meglátogatta édesapámat és minket, ha feljött Pestre. Találkoztunk, beszélgettünk. Egyszer telefonon megbeszéltek egy találkozót, és apám azt mondta Jóskának, hogy találkozzanak a Belvárosi Kávéház előtt. Édesapám odament a megadott időpontban, s mit lát? Jóska ül a járda szélén, lába az úttesten, és szotyolázik. Jót nevetett. Ez egy tipikus kép Jóskáról. Lassan felnőttem hozzá. A gyerek-felnőtt kapcsolatból egy igen szoros, meghitt, és nagyon stabil baráti kapcsolat lett.

Ratkó József

Ez már-már családi barátság volt. Jóskára mint családtagra néztem fel, mint bátyámra. Ő pedig édesapámban látta egyfelől a mentort, a mestert, másfelől az írot és a homo eticust. Ezt mindig hangoztatta. Ha megfigyeli Jóska ars poeticáját, az nagyon hasonlít az édesapám műveiből kibontakozó ars poeticához.

– *Ratkó gyakran fejtette ki, hogy József Attila mellett prózaírók – Móricz Zsigmond és Sánta Ferenc – hatottak rá a legjobban. Az Ének megmarad című 1969-es versét az édesapjának ajánlotta, és egy hosszabb tanulmányt is írt róla Sánta Ferenc írói világa címmel.*

– Apám mindenekelőtt a hatalom és az erkölcs viszonyát boncolgatja műveiben, valamint a kisemberek problémáit. Lásd például *Az ötödik pecsétet* vagy a *Húsz órát*. Ez Jóskára erősen hatott, és akkoriban rendszeresen be is számolt édesapámnak, hogy éppen min dolgozik, mi foglalkoztatja. Kapcsolatuk az 1970-es évek derekától kicsit megváltozott, aminek pontos okait nem ismerem. Megmaradt, de nem volt már olyan szoros, olyan mély, mint a '60-as években. Jóskának már nem volt

Szülei és nagyanja előtt, 1940 körül: testvérei között balról a második Ratkó József

szüksége édesapám támogatására, hiszen befutott, országosan elismert költő lett. A mi kapcsolatunk viszont ekkor teljesedett ki, különösen akkor, amikor már magam is jelentettem meg itt-ott novellákat.

– *Mesterségbeli dolgokról beszélgettek, a novelláiról kikérte Ratkó véleményét?*

– Ritkán. Az írásaimat Jóska jól ismerte. A miskolci Napjainkban ő mutatott be 1969-ben. Ez egy kitűnő folyóirat volt, többek közt Kabdebó Lóránt szerkesztette, ott közölték a *Kincskereső* című novellámat.¹ Jóska azt mondta, hogy szívesen bemutat, ír néhány ajánló sort a novellám elé. Aztán szólt, hogy inkább verset írna. Így született meg a *Fiatalok* című költeménye, amit nekem ajánlott.² Az igazi felnőttbarátságunk már Tiszadobbal függ össze. Először 1970-ben kerültem le oda Áron öcsémén keresztül, aki nagy horgász volt, és a tiszadobi Bugya Pityunak na-

gyon jó barátja. Áron ekkor Nyíregyházán, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán tanult.

Én 1965–1970 között jártam az ELTE-re, és teljesen véletlenül 1968-ban Nyíregyházára osztottak be nyári gyakorlatra a megyei könyvtárba. Jóska ezt édesapámtól megtudta, átjött Nagykállóból, és azt mondta, hogy Ferikém, kimentelek innen! Másnap már nála dolgoztam a kállai könyvtárban, ahol állományellenőrzés kezdődött éppen. Életemben még annyit nem dolgoztam könyvtárban, mint ott. Utána ezzel ugrattam, hogy Jóska, kösz, hogy kimentettél. Ez volt a barátságunk kezdete.

– *Ratkó verseit, prózai írásait ismerte?*

– Igen, attól kezdve, hogy nálunk laktak. Először a prózai *Önéletrajzot* olvastam, ami szerintem a világirodalom egyik legszebb önéletrajza. Az, hogy ezt olvastam, és ismertem Jóskát személyesen, az egészen különös élményt adott nekem, mert teljesen autentikus és hiteles volt az ember és az önéletrajz is. Megítélésem

szerint, ami Jóskát el fogja helyezni az irodalomban, mert még nincs teljesen a helyén költői rangját illetően, az a plebejus létfelfogása. Ő egy született plebejus ember volt, és ezt a plebejusságát megőrizte, de már artisztikussá téve költészetében. Úgyis lehetne mondani, hogy népbarát volt, a népből a legkisebb embernek a mindennapos gyötrelmei, mindennapi perspektívái érdekelték. Ez tehát az egyik ok, a másik pedig – nem tudok jobb szót mondani rá – a kóborlásai. Ezek nemes kóborlások voltak. Nagyon rossz alvó volt, ha 4-5 órát aludt egy nap, akkor az már sok volt. Többször aludtam vele egy térben, s volt neki egy nagyon „kedves” szokása – erről mások is be tudnak számolni: – csikorgatta a fogát, abból lehetett tudni, hogy elaludt. Tehát egy iszonyú nyomás, belső feszültség volt benne.

– *Gondolom, a gyerekkor traumái.*

– Igen, minden, amit megírt az *Önéletrajzában*. A kiszolgáltatottság, a megalázottság, a függés, a kitörni vágyás, a viszonzatlan szeretet az apja és az embertársai iránt végig ott munkált benne, s ez tette őt igazán plebejussá. A nemes kóborlásai kapcsán el kell mondani, hogy lételeme volt a barátkozás. Nem tudom, hogy van-e olyan ember, aki Jóskát nem szerette. Kezdve a született entellektueltől, a – ma úgy mondanánk – hajléktalanig. Mindenütt voltak barátai, és mindenkivel ugyanazt a hangot ütötte meg. Nem volt rafinált, nem alkalmazkodott, és rögtön megérezte benne, hogy a másikban is az embert keresi. Mindenki elfogadta. Jött, ment, kóborolt. Nagy kocsmajáró volt, de ezt nem úgy kell elképzelni, hogy állandóan be-

1 MÓZSI Ferenc: *Kincskereső* = Napjaink, 8. évf., 1969, 5. sz., [3.], 7.

2 RATKÓ József: *Fiatalok* = Napjaink, 8. évf., 1969, 5. sz., [3.]

rúgott, hanem beült, ivott valamit, odaült az emberekhez beszélgetni. Többször átéltem vele, hogy emberek odaültek hozzá, mert korábban valamit elintézett nekik. Tudták, hogy ki ő, de a verseit nem olvasták. Gyógyszert, lakást, állást szerzett, valami papírugyet intézett el nekik. Később már ismerték mint költőt is. Péter öcsém mesélte, hogy ő is Nagykállóban vendégeskedett Jóskánál, és kocsmával mentek valahova. Betértek egy kocsmába meginni valamit. Kis idő múlva egy lakodalmas menet tért be oda a házasságkötés után ünnepelni. Jóskát valaki felismerte. Onnantól kezdve ő volt a főszereplő a lakodalomban, nem a fiatal házasok, de nem tolaikodóan, hanem nagy szeretettel fordultak hozzá. Nem volt hiú, hiányzott belőle az a hiúság, ami a művészek nyolcvan százalékában megvan. Aki megismerte őt, néhány perc után úgy érezte, időtlen idők óta ismeri, s ugyanaz a véleményük a világról. Közvetlen, empatikus és figyelmes – jó ember volt.

– *Őn az olvasótábori mozgalom ötletgazdája, és Ratkóval együtt a mozgalom alapítóatyái közé tartozik. 1972. július 5. és 15. között mindketten ott voltak Felsőtárkányban, az első olvasótáborban. Hogyan emlékszik vissza az olvasótábori mozgalomra?*

– 1971 őszén kaptam Szentmihályi Szabó Péter barátomtól egy kedélyes levelet, hogy maga sem tudja, miért, de ő lett a Magyar Írószövetség KISZ-szervezetének a titkára, s kért, hogy találkozzunk, mert beszélni szeretne velem. Jó, találkozzunk – mondtam. Megbeszéltük a dolgokat, és akkor fölállt az Írószövetség KISZ-szervezetének vezetősége. A teljesség igénye nélkül: Szentmihályi Szabó Péter,

Vasy Géza, Varga Csaba és jómagam is vezetőségi tagok voltunk. Varga Csabát úgy ismertem meg, hogy Fábrián Zoltán, aki akkor az Írószövetség vidéki titkára volt, mutatta be nekem egy évvel korábban. Ferikém, ismerjétek meg egymást – kérte Zoli –, mert ő is ugyanúgy mozog, mint te, jó szervező, biztos ki fogtok jönni egymással. Csaba akkor már nagyon erősen tevékenykedett az Olvasó Néperért mozgalomban, ami a Hazafias Népfront (HNF) berkein belül működött, és rosszul volt, ha nem szervezhetett valamit. Ez volt a lételeme. Jött, ment, szervezett. A vezetőség nagyon aktív, egy húrton pendülő társaság volt. Szentmihályi Szabó Péterrel és Vasy Gézával való barátságom néhány évvel korábbról datálódik, amikor az ELTE alkotóköreinek az elnöke voltam, és – mások mellett – ebben volt tag Géza és Péter is. Ismertük egymás gondolatait, tudtuk, hogy kinek mi a véleménye a fennálló állapotokról, mit lehet, és mit nem lehet tenni. Tehát mi ott folytattuk, ahol az egyetemen abbahagytuk. Az új fiú Csaba volt, aki villámgyorsan átlátott mindent. Jó csapat voltunk. Csabának már volt egy kezdeményezése a Budai Járásban. Egy új közművelődési formát vezetett be, aminek a lényege az volt, hogy a járási könyvtárakban író-olvasó találkozót tartottak fiatal írók számára, szervezett körülmények között, melyekre nemcsak fiatal írókat hívtak meg, hanem tudósokat, népművelőket, csillagászokat stb. Mindez a HNF keretében működött. Ezek az 1970-es évek legelején voltak, még az első olvasótábor előtt. Én '71-ben jöttem haza Lengyelországból, ahova '70 őszén mentem ki irodalmi ösztöndíjjal.

– *Nyelvet tanulni?*

– Nem, ez irodalmi ösztöndíj volt, de nagyjából megtanultam lengyelül. Egyszer szakítottam meg kinti tartózkodásomat '71 elején egy hónapra. Felhívtam Csabát, az Astoriában találkoztunk, akkor mondtam neki, hogy kellene csinálni egy olyan tábort, ahol fiatal írók egy hétig vagy tíz napig együtt vannak kiválasztott pedagógusokkal, s melléjük lehetne hívni még más előadókat is. A lényeg az, hogy író-gyerek-pedagógus együtt táborozik, s könyveket olvasnak, elemeznek, az irodalomról beszélgetnek. '71 nyarán hazajöttem, s Csaba mondja nekem, hogy van egy új elképzelése. Kértem tőle, mi az? Az olvasótábor – válaszolta. Meglepődtem. Tudta ő is, tudtam én is, hogy más a budai járási kísérlet, és más az olvasótábor. Ezt az elkövetkező évek is jól mutatták. A lényeg, hogy az első olvasótábor országos mozgalmat szült, és nem lebecsülendő hatása volt a „kulturpolitikára”. Méltánytalan lenne személyes érdeméről – így vagy úgy – beszélni. Ratkó Jóska, Vasy Géza, Kovács Pista úgy kerültek az olvasótáborba, hogy szóltam nekik: csinálunk egy olvasótábort Felsőtárkányban, s szeretnénk, ha kiscsoportvezetők lennének. Nagyon jó kis csapat jött össze. Az olvasótábor gondolatát és intézményét rokonszenvesnek találta és támogatta az akkori hatalom, szemben a Fialat Írók Hatvani Tanácskozásával. Olyannyira támogatta, hogy a rádió leküldte egyik riporterét, Györffy Miklóst, aki élő műsorban jelentkezett be valamikor délben, hogy néhány percen beszámoljon az olvasótáborról. Velem akart interjút készíteni élő bejelentkezésben. Az egyetemről ismertük egymást, a Kilencek-

nek³ volt évfolyamtársa. Egyszer, 1968-ban, amikor az erdélyi író, Vári Attila Magyarországon vendégeskedett, közös társaságban voltunk, és ott volt Győrffy is. Valaki fölvetette, talán Rózsa Bandi vagy Kovács Pista (inkább Rózsára gyanakszom), mert ők nagyon érzékenyek voltak a történelemre, hogy menjünk ki az '56-osok sírjához.

– *Lehetett tudni, hogy hol voltak jeltelenül eltemetve?*

– Tudtunk a parcelláról. Csak arra emlékszem, hogy nagyon gazos volt. Később tudatosult bennem, hogy ez volt a 301-es parcella. Utána én nem láttam Győrffyt. '72-ben eljött Felsőtárkányba, és akkor odajött, hogy Mózsit keresi. Én vagyok az, beszélgettünk. Mikor vártunk a rádió-bejelentkezésre, felelevenítettem neki a közös történetünket, emlékszik-e, amikor kint voltunk a 301-es parcellánál. Elhallgatott, mert megijedhetett, hogy ez az élő adásban is szóba kerülhet majd. Azt mondta, várj egy kicsit, aztán másvalakivel készítette el az interjút. A Magyar Ifjúságtól is meglátogatott minket egy riporter, ő egy fényképes beszámolót készített, *Gyémántcsiszolók* volt a cikk címe.⁴

– *Ratkó hagyatékában megmaradt az Ön 1972. június 21-én kelt levele, amelyben meghívta a táborba: „Valamennyien szeretnénk, ha vállalni tudnád. Teljes ellátást + fizetést kapunk – arról nem is beszélve, hogy mit adhatunk!”*

– Igen, szoltam Jóskának, és nagyon jó, hogy eljött Felsőtár-

kányba. Nagyon jól összeállt a csapat: Vasy Géza irodalomtörténész-ként verseket, novellákat elemzett, Kovács István történész-ként az 1848–49-es forradalommal és szabadságharccal, Jóska pedig Sánta-novellákkal – ahogy minden táborban – foglalkozott. Ha jól emlékszem, az *Isten a székérent tette* terítékre. Nem tudom, hogy akkor már fölhozta-e, de később egyik szenvedélye lett Bartók zenéje kapcsán az aranymetszés, amivel rengeteget foglalkozott. Varga Csaba és én nagyon fogékonyak voltunk az úgynevezett szókratészi problémára. Szókratész döntése, hogy kiigyam-e, vagy ne igyam a mérgepoharat, mert fölkinálták a menekülést, a szabadságot. Amivel én még hangsúllyal foglalkoztam, az mindig a magyarság, a szabadság és a demokrácia ügye. Egyik kedvenc példám az volt, hogy gyerekek, gondoljátok el, miként függhet össze egymással a művészet és a szabadság. Képzeljétek el, hogy van egy király, annak van egy szobrása, akit megkér arra, hogy készítsen róla egy szobrot! Ha a király nem túl magas, nem túl szép, ha esetleg kopasz és csúnya, mit csinál akkor a szobrász? A gyerekek mondták, olyannak csinálja meg, amilyennek látszik. Biztosak vagytok benne? – kértem. És akkor ennek kapcsán sok más kérdés vetődött fel.

– *Érezték a felsőtárkányi napok alatt, hogy itt „valami” születik, vagy mindez utólagos felismerés volt?*

– Lehetett érezni, de amit igazából éreztünk, az az volt, hogy milyen jó ez az egész, de valami mégsem stimmel: hogy csinálhatjuk ezt meg? Tehát ez a kettősség volt benne. Nagyon jól éreztük magunkat, aminek két oka volt.

A gyerek rendkívül fogékony, s megérzi az őszinteséget. Itt mi nem osztályoztunk, nem a tanító bácsik voltunk, hanem olyan emberek, akikről a gyerekek megéreztek, hogy kíváncsiak a véleményükre, szeretik őket, és hogy fontos dolgokról van szó. Ez volt a dolgok egyik oldala. A másik az, amit már mondtam: hogy csinálhatjuk ezt? És milyen jó volt, amikor esténként a gyerekek már aludhattak, megittunk egy pofa sört vagy hármat, és egymás között meg tudtuk beszélni a saját életünket, meg a politikát. Egy idő után – legalábbis én így voltam vele – valami olyan furcsa érzésem volt, hogy most ez mi? Figyelnek minket? Nem ilyen konkrétan, de furcsa volt.

– *1973-ban Ratkó Tiszadobon, a Gyermekvárosban szervezett olvasótábort, amelyben Ön is ott volt.*

– Ahogy említettem, 1970-től jártam le horgászni Tiszadobra. '73-ban érdekesség volt az, hogy állami gondozott gyerekekkel táboroztunk. Nagy részük lakatos- vagy asztalosműhelyben dolgozott, és nagyon vágytak a szép szóra. Kovács Pista is kiscsoportvezető volt akkor Tiszadobon.

– *1974 júliusában Tokajban szervezett Sebő Ferenc és Halmos Béla a Kassák klubosoknak népzenei tábort, ahova olvasótábori programokat is beiktattak. Mellettük képzőművészeti és népművészeti tábor is működött párhuzamosan, a táborozók mindegyik munkájában tevékenyen részt vehettek, „át-hallgathattak”.*

– Ratkó Jóska, Czakó Gábor és én voltunk a kiscsoportvezetők. Buda Feri is ott volt a faragótáborban, egy fatörzsből csodálatos bödönhajót faragott ki, beleült, s azt mondta: „mint anyám hasában”.

3 A Kilencek költői csoportosulásának tagjai: Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József.

4 TAKÁCS István: *Gyémántcsiszolók* = Magyar Ifjúság, 16. évf., 1972. júl. 20., 29. sz., 13.

Foci állami gondozott gyerekekkel. Tiszadob, 1960-as évek

Jóska tartott egy igen érdekes előadást az aranymetszésről és Bartókról, amivel persze nemigen lep- te meg Sebő Ferit. Sajnos, azon a délutánon nem fogalmazott a leg- pontosabban, arra emlékszem, hogy Sebőék ezt szóvá is tették.

– *A Magyar Ifjúság beszámoló- ja szerint „Czakó Gábor Nagy László-verseket elemzett, Ratkó közművelődési kérdéseket, Mózsi ezt is, azt is, ahogy a feltett kérdé- sek adódtak.”⁵ Sebő és Ratkó vitát folytatott arról, hogy milyen hibái vannak a magyar történelemfelfo- gásnak az irodalomban és a tudom- mányban.*

– Jóska valószínűleg erősebben képviselte a tradicionálisabb nem- zetképet, mint Sebő Feri. Erre em- lékszem, de semmi durvaság nem volt.

– *Kinek volt az ötlete, hogy a Kas- sák Klubbal együtt legyen olvasó- tábor?*

– Nem tudom, biztosan nem az enyém. Nekem Zelnik Jóska szólt, hogy lesz egy ilyen tábor, s nagy

valószínűséggel én szólhattam Jós- kának. Zelniket nagyon régóta is- mertem, ő akkor még a Fiatalok Népművészeti Stúdiójának volt a vezetője, s az első írását én közöl- tem a Népszavában, amikor fél évig a Szép Szó című rovatnál dol- goztam.

– *Ezek után volt még ilyen in- tegrált tábor?*

– Nem tudom. Nem tudok róla, szerintem ez egyszeri volt.

– *A kállósejéni olvasótábor- ban járt?*

– Igen. Ha jól emlékszem, 1975- ben, ott volt Jóska, Nagy Gáspár, a rádiós riporternő, Kulcsár Kata- lin és a filmes házaspár Dárday István és Szalay Györgyi, akik a *Jutalomutazás* című filmet ké- szítették. Nagyon rendes ember volt a táborvezető, Estók Károly, a sejéni kollégium igazgatója. Körülbelül tizenöt táborban vettem részt.

– *Milyen volt Ratkó, a kiscso- portvezető, az olvasótábori tanár?*

– Kitűnő. Tudása humánummal párosult. Szerették a gyerekek.

– *Kerültek-e konfliktusba a fel- söbb szervekkel az olvasótáborok miatt?*

– Nyílt konfliktusra nem em- lékszem. Voltak, akik szerettek minket, és voltak, akik kevésbé.

– *Néhány év után valódi moz- galommá terebélyesedett a felső- tárkányi táborozás. Miként véle- kedett akkor erről a feljutásról?*

– Valamikor a hetvenes évek harmadik harmadában, amikor már országos kiterjedtségű volt az ol- vasótábori mozgalom, összejöttek egy tanácskozássra Tatán a veze- tők, pedagógusok, írók, politiku- sok. Az alapítóatyák is ott voltak: Ratkó Jóska, Zombori Ottó, Cza- kó Gábor, Vasy Géza, Varga Csa- ba. Ott volt a pártközpont, a KISZ KB, a HNF. Ezek támogatták gy- akorlatilag az olvasótábori mozgal- mat. Ezen én bejelentettem, hogy az idén még csinállok egy olvasó- táborot, s utána befejezem. Meg- indokoltam, hogy miért: például azért, mert mi, fiatal írók, fiatal művészek és más emberek, akik eljönnek, és együtt dolgoznak ve- lünk, olyan szabadságot élünk ott meg, amilyen szabadság nem lé- tezik a tábor kapuin kívül, s ezzel nem tudok mit kezdeni. Ezek a gyerekek olyan szabadságdíszist kapnak, olyan méltóságra tesznek szert, és annyira komolyan veszik a méltóságukat és az igazságot, hogy amikor visszakerülnek a kül- dő intézménybe, esetünkben az iskolához, olyan konfliktusokba keveredhetnek – volt rá példa –, amiből lelki sérülés nélkül nem jöhetnek ki. Jóska azt mondta, hogy Feri, egyetértetek, és csatlakozott hozzám.

– *Mit szóltak ehhez a többiek?*

– Nyilván nem örültek neki, de utána nagyobb lett a mozgásterük. Varga Csaba, lévén maga is szocio- lógus, szociográfus, *similis simile gaudet* alapon egy idő után már olyan emberekkel vette magát kö-

5 BERKES Erzsébet: *Hegyaljai táborítűzek* = Magyar Ifjúság, 18. évf., 1974. aug. 23., 34. sz., 26.

rül, akik nem írók, nem művészek voltak, hanem társadalomkutatók. A gyerekek egy idő után már nem azt az élményt kapták meg, hogy találkoztak egy hiteles, irántuk érdeklődő művész- vagy tanáremberrel, akin tényleg látszik, hogy azt mondja, amit gondol. Mintha különböző teóriák kísérleti alanyai válnak volna.

– *Úgy érezte, hogy bábuk lettek egy kísérletben?*

– Pontosan erről van szó. Le mentek az olvasótáborba, csinálták az ilyen fölmérést, az olyan fölmérést. Csakhogy ez mitől olvasótábor? Az adatokat állandóan publikálták, és egymással készítettek interjúkat, ami visszásnak tűnt. Jóska erre azt mondta – meg is jelent valahol –, hogy „rátenyereltek az olvasótábori mozgalomra”.

– *Ők meg is fogalmazták, hogy ez egy társadalmi, közművelődési kísérlet. Az 1979-es Olvasótábor című kötetnek is ezt az alcímet adták: „Egy magyar közművelődési kísérlet”.*

– Mindez pontosan akkor történt, amikor már intézményesen volt pénz, paripa, fegyver. A hőskorszakban, az első három-négy évben teljesen más volt a hangulat. Varázslat volt, mint minden új, amikor elkezdődik. 1974-ben készített Berkes Erzsébet a Magyar Ifjúságban többünkkel, Vasy Gézával, Varga Csabával, Czákó Gáborral, Halmos Bélával és másokkal egy kerekasztal-beszélgetést.⁶ Ott azt mondtam, hogy az olvasótábor intézményesülésének egyrészt örülünk, mert így több embert érünk el vele, másrészt viszont rendkívül fontos megőrizni azt a szellemisé-

get, a spontaneitást, a barátságot, ami a kiscsoportvezetők között van, mert anélkül egy fabatkát sem ér az egész. Varázslatként éltük meg ezeket az együttléteket, pl. amikor éjszakánként összeültünk Zombori Ottó távcsovénél, és néztük a Szaturnuszt. Eltűnt a különbség a kiscsoportvezetők és a gyerekek között, felnőt és gyerek között, tudós és nem tudós között, ahogy néztük ezt a csodát a nyári éjszakában.

– *1979-ben Ön valóban végleg befejezte?*

– Igen. Balatonszemesen megtartottam a búcsútábor, Jóska is ott volt. Egyszer Tatabányára még meghívtak előadóként. Ennyi. Utána még vendégként sem voltam olvasótáborban. Annyit megjegyeznék, hogy sem a tatai fórumon, sem utána én egyetlenegy embert sem beszéltem le az olvasótáborról, és soha nem keltem rossz hírét. Csak én ezt a következtetést vontam le, és befejeztem. De hála Istennek, Jóska nem hagyta abba.

– *Igen, bár több alkalommal is nyilatkozta, hogy abbahagyja, de mégsem tette. Az 1980-as években Kállósején mellett Kocsis István hatvani és nagyköényesi táborraiban vett részt rendszeresen mint előadó, illetve néhány szabolcszatmári és más megyei táborban is megfordult.*

– Kezdetben vacillált, de mégsem hagyta abba, annyira életförmája volt az olvasótábor.

– *A mából visszatekintve ez egy nagyon pozitív és progresszív mozgalom volt a Kádár-rendszerben. Ön hogyan értékeli az olvasótábori mozgalmat?*

– Szép volt, hasznos volt, szervező erő volt. Segítette a demokrácia térnyerését.

– *Miért engedte az olvasótábor a hatalom, hiszen 1972 febru-*

árjában Brezsnyev a zavidovói találkozáson megértette Kádárral, hogy vége a magyar reformidőknek. Ezek után Kádár a reformereket háttérbe szorította, és az ügynevezett szélsőbalos „munkásellenzék” került előtérbe: Biszku Béla, Komócsin Zoltán, Pullai Árpád.

– Az 1968-ban indult új gazdasági mechanizmusnak ekkor már „odalépett” a vezetés. A hatalom kutyaszorítóba került, és kereste, ha nem is mindig a szövetségest, de a cinkost mindenképpen, szemben a külső és belső balos nyomással. Hova tudott nyúlni? Kikhez tudott fordulni? A fiatalokhoz. Hozzánk. Biszkuhoz, Komócsinhoz nemigen nyúlhattak. Ezt a lehetőséget látták meg az ún. „szocialista demokrácia” kis szabadságköreinek szélesítésére. 1972-ben a fiatal írók két olyan új kezdeménnyel lepték meg a hatalmat, amelyikből az olvasótábor a kezdetektől fogva támogatták, míg az 1972. szeptember 16-án Hatvanban megrendezett Fiala Írók Tanácskozását agyonhallgatták.

– *A Fiala Írók Tanácskozására hogyan emlékszik vissza?*

– Ezt az általam már korábban említett Magyar Írók Szövetségének KISZ-alapszervezete kezdeményezte, az én javaslatomra. Társaim elfogadták, támogatták az ötletet. Eredetileg Esztergomban szerettem volna megvalósítani, semmiképpen sem Budapesten, mert egy vidéki kisvárosban más a dolog akusztikája: minden hang felerősödik, s jobban megéri az embereket, a helybenedeket és a résztvevőket. Végül is ebből Hatvan lett, mert Varga Csaba kötődött oda, s jó kapcsolatai voltak a hatvani városi tanáccsal, például Kocsis Pistával, aki ott népművelési felügyelőként dolgozott. Az Írószö-

⁶ BERKES Erzsébet: *Mire való az olvasótábor? Beszélgetés a szerkesztőségben* = Magyar Ifjúság, 1974, 43. sz., [32]–33.

Állami gondozott gyerekekkel Tiszadobon

vetség KISZ-szervezetének kihe-lyezett, kibővített üléseként engedték meg a tanácskozást a hatalom emberei. '72. szeptember elején kb. negyven fiatal író vett részt ezen a tanácskozáson, Csaba pedig szervezett amatőr színjátszó csoportokat, és meghívta Dinnyés Jóskát. Darvas József, az Írószövetség elnöke támogatta a találkozót. A pártközpont kulturális osztálya tartott igen erősen a dologtól, de amikor látták, hogy Darvas mellé állt, nem volt mit tenni, engedélyezniük kellett. A tanácskozás lényegét Darvas jól érzékelt. Azt mondta, hogy sok „fiatal írók konferenciáján” vett már részt életében, de ez mindegyiktől különbözik abban, hogy alulról szerveződő, spontán kezdeményezésként jött létre. Ez az egyik dolog. A másik az, hogy megmutatta nekünk, fiatal íróknak s – általánosítok – a hatalom embereinek, hogy itt létezik egy olyan nemzedék, amely igényt tart a kollektív fellépésre is. Ezt kicsit

lehet kapcsolni ahhoz a korábbi esethez, amikor nagy nehezen az Írószövetség KISZ-szervezete – még nem a mi, hanem Gáll Istvánék égíse alatt – jelentette meg az addig sehol publikálni nem akart, *Elérhetetlen föld* (1969) című Kilencek-antológiát. Ez az első olyan fellépése ennek a nemzedéknek, ami azt mondta, hogy mi együtt akarunk megjelenni, együtt, együtt és csakis együtt. Nem hagyták magukat, hogy szétszedjék őket, pedig kínáltak nekik külön-külön szerződéseket. Senki nem vállalta a kiadást, csak az Írószövetség KISZ-szervezete. Ez volt az első ilyen közös nemzedéki fellépés, a másik valóságos „testi” fellépés, ez a konferencia. Jól éreztük magunkat Hatvanban, ahol a Kilencek zöme ott volt, Ratkó Jóska is, mint a „legidősebb” fiatal író. Emlékszem Czákó Gábor felszólalására, melyben a civilizáció és kultúra kapcsolatait boncolgatta. Kiss Gy. Csaba előadásának címe:

Kelet-Európa hullámhosszán. Németh László tejttestvériség gondolatát „fogalmazta meg”. Jóska beszédében nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az olvasótábor a nemzeti önismeretre nevelés fontos fóruma lehet. Szerinte a gyerekek a táborban olyan ismereteket kaptak, amelyek nélkül az iskolában közölt anyag teljesen közömbös maradt volna számukra. Ha az iskola nem teszi, akkor el kell végezni ezt a feladatot másnak, mert a nemzeti közösségi tudat sérül, ha ezeket nem közöljük a gyerekekkel. Szerinte helyes lenne, ha a KISZ KB foglalkozna az olvasótáborok kérdésével, és megynként megszervezné ezeket a táborokat. Ratkó véleménye, hogy az utóbbi évtizedekben nemzeti tudatunk rendkívül sokat sérült, s valószínű, hogy ezt szándékosan okozták. Mint minden közösséget, így a nemzetet is a közös élmények kapcsolják össze, a fiatalokkal ezeket a közös élményeket kell megismertetni. Mindenki tudja, hogy melyik közösségben mi a kötelessége, mi a joga, de nem erősítették azt az érzését, hogy a magyarsághoz tartozik. Hozzászólásomban egyébként én is foglalkoztam a kelet-európai értelmiségi kapcsolataival. Emellett arról beszéltem, hogy miként lehetne állandó nemzedéki fórumot teremteni, ahol nemcsak a fiatal írók, hanem képzőművészek és nem művészek, korsztályos tudósok is rendszeresen összejöhetnek: tehát az olvasótábori szellemiség valósulna meg itt is. Emlékeim szerint ezek után hozták létre a Fiatal Művészek Munkabizottságát, aminek üléseire én is eljártam. Nekünk a hatvani tanácskozás önbizalmat adott, de nagyon elhallgatták, az egészen biztos.

– *Miért?*

– Mert váratlanul érte a hatalmat. Nem tudták, mit kezdjenek vele. Egyetlen kis nyúlfarknyi interjúra emlékszem, ami megjelent Szentmihályi Szabó Péterrel.

– *Ez hol látott napvilágot?*

– Az Esti Hírlapban, és utána Vasy Gézőnek volt egy írása a fiatal magyar próza akkori helyzetéről a Magyar Ifjúságban, ami a felszólalását tartalmazta.

– *A Heves megyei Népiújságban van egy kis hír a tanácskozásról, ebben Kovács István az olvasótáborot dicsérte.*⁷

– Igen, Pista is ott volt, és Utassy Jóska is erről beszélt. Ratkónak olyan jó véleménye volt akkor az Írószövetség KISZ-szervezetéről, amit akkor mi csináltunk, hogy azt javasolta, országszerte alakuljanak helyre lebontott szervezetei, ottani fiatal írók közreműködésével. 1977-től '80-ig voltam a szervezet titkára, amit lehetett, azt tettem, mindenekelőtt a határon túli magyarok érdekében. Ez mozgott. Bejártuk területileg az elszakított területek egy részét: Délvidék, Felvidék, Erdély. Itt mindig központi téma volt a határon túli magyarság. Ennek a szervezetnek megalapítottuk a baráti körét is. Igen érdekes rendezvényeink voltak. Először Duray Miklóst hívtuk meg, akiről akkor még senki nem tudta, hogy a világon van. A Fiatal Művészek Klubjában tartott előadást. A felvidéki magyar ifjúsági klubok helyzetéről beszélt. Az előadása végén odajött hozzám, s megkérdezte: „Ebből neked semmi bajod nem lesz?” Mondom neki: „Ne hülyéskedj, éppen ezt akartam tö-

led kérdezni!” Volt egy vendégünk, a Magyarok Világszövetségének akkori elnöke, egy jelentéktelen figura, valamikor orvos volt, s aztán odapakolták a Világszövetséghez, ami a '70-es évek közepén gyakorlatilag semmit sem csinált. Ezen az esten Ratkó Jóska is ott volt, és igen komoly vitába keveredett ezzel az elnökkel. Jóska azt kifogásolta, természetesen teljes joggal, hogy nemigen érezni, hogy az elszakított magyar területeken élő magyarsággal súlyának megfelelően foglalkoznak. Mert biztosan érdekes az, hogy Ausztráliában vagy Dél-Amerikában milyen a magyarok szervezetsége s az élete, de hát őt például jobban érdekelné, s úgy véli, nincs egyedül ezzel a véleménnyel, hogy mi történik itt a Felvidéken, Délvidéken, Kárpátalján vagy Erdélyben.

– *Látta Ratkó Segítsd a királyt! című drámáját 1985 elején a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház előadásában?*

– Jóska meghívott, ott voltam az ősbemutaton, és bevallom, unatkoztam. Nem tartom olyan nagy műnek, mint ahogyan sokan a Ratkó-hívók közül. Kunszabó Ferenc rajongott érte. Statikus volt. Éreztem, hogy itt fontos dolgokat mondanak ki, de mint darabot, nem tudtam élvezni. Mindenki csak monológot mondott, és ezek nem álltak össze izgalmas párbeszédeké, szerves darabbá. Szóval nem kötött le. Szerintem emiatt nem játszották utána sem gyakran.

– *Olvasta a drámát? Szerintem remekmű.*

– Ezek után már nem. István imáját utána többször hallottam, de az sem fogott meg igazán. De ez nem jelenti azt, hogy nem tévedhetek.

– *Ön szerint hogyan látta Ratkó az 1980-as évek politikai viszonyait?*

– A '80-as évek második felében egyre rosszabbak lettek a gazdasági mutatók, de a politizálás megélénkült. Jóska bizakodó volt, egyértelműen Pozsgay Imre híve, aki akkor a HNF főtitkára volt. Pozsgay hívására 1985 végétől tagja lett a HNF Országos Tanácsának, és ennek révén aktívan részt vett a politikában, a lehetőségeit maximálisan kihasználta.

– *A Hazafias Népfront Pozsgay vezetése alatt az ország megújulásában és a rendszerváltás előkészítésében progresszív szerepet játszott, gyülekezőhelye volt a hivatalos irányvonaltól eltérő, másként gondolkodó, társadalomreformer, főleg népi-nemzeti elkötelezettségű humán értelmiségnek.*

– 1988-ban a HNF Budapesti Bizottságának elnökségi tagja voltam. Elhatároztam, hogy a romániai falurombolás és a magyarüldözés ügyét a Népfront berkein belül olyan magasra viszem, amilyenre csak lehet. Az általam kezdeményezett májusi rendkívüli ülésünkön erről beszéltem részletesen, és meghívást kaptam az Országos Tanács nyári plenáris ülésére, hogy ott is beszámoljak mindezekről. Az Országgház képviselői termében tartották az ülést. Fönt az emelvényen egymás mellett ült Grósz Károly⁸ és Pozsgay Imre. Mi a pad-sorokban kaptunk helyet, mellettem Ratkó, aki tudott róla, hogy szólásra készülök. Miközben hallgattuk az előadásokat, felszólalásokat, odaküzdötte magát hozzám az apparátus egyik főosztályvezetője – a tisztességesebbek közé

⁷ m. gy.: „A közéleti szereplést jó művekkel kell fedezni!”. *Tartalmas vita a hatvani írótalálkozón = Népiújság* [Heves megye], 23. évf., 1972. szept. 17., 220. sz., [16.]

⁸ Grósz Károly ekkor az MSZMP főtitkára volt.

tartozott, ügyemet támogatta –, s a következőket mondta: „A Grósz azt kéri, hogy ne tartsd meg a beszámolódat.” Egymásra néztünk Ratkóval. Hirtelenjében csak arra tudtam gondolni – ó, szent naivitás! –, hogy valami magasabb játszma érdekében, Pozsgayval való egyeztetés után kérte Grósz elvtárs, amit kért. További felszólalások következtek, s egyszer csak megjelent a mikrofonnál az apparátus egyik titkára, rossz hírű, bukott pártkáder, hogy elítélje a romániai falurombolást. Gyorsan, szinte hadarva beszélt. Kusza mondatok hagyták el a száját. Úgy örült a mikrofonnak, az egész életével, nemzetellenes buzgólkodásával szöges ellentétben álló, s most hirtelen fölkinált lehetőségnek, mint kutya a fejedelmi asztaltól elébe hajított húsos csontnak. Amikor befejezte, Jóska hozzám fordult: „Veled jól kicseszték” – mondta. Komolyan vette a Népfrentot, nagyon szerette Pozsgay Imrét, és ez kölcsönös volt. A ’89-es úgynevezett „négyigenes” népszavazást, ami kinyírta Pozsgayt, már nem érte meg.

– *Az rafináltan ki volt találva.*

– Nagyon csúnyán elgázolták Pozsgayt. A nagy kérdés az volt, hogy a rendszerváltást, ami akkor már elkerülhetetlennek látszott, sikerül-e magyar kompetenciában megvalósítani. Pozsgay lett volna az a kulcsfigura, aki a rendszerváltást, a teljes demokráciát a nemzeti méltósággal tudta volna ötvözni. Ez maradt el. A „négyigenes” népszavazással sajnos megbukott az eredeti lakitelki gondolat. Egyedül Lezsák Sanyi maradt meg.

– *Milyen volt Ratkónak az országos politikusokhoz való viszonya?*

– Én úgy tudom, Aczél György számon tartotta őt, respektálta, külön odafigyelt rá, nagyon jó

szeme volt. Ratkót kedvelte. Szerette Jóskában azt a plebejusságot, amit említettem a beszélgetésünk elején. Személyesen is fordult Jóska hozzá, kislfia, Attila betegségek. Én úgy tudom, Aczél segített neki Svájcból gyógyszert szerezni. Tudom, hogy ezt mások másképp tudják. Berecz Jánossal is jó viszonyban volt, már csak a lokalitás következtében is.⁹ Kunszabó Ferinek a ’80-as években volt egy érdekes elmélete, miszerint vétek a magyarság ilyen szorongatásában Pozsgayt és Bereczet állandóan a másik oldalon említeni, meg kellene próbálni ezt a két embert összehozni a nagy ügy, a magyarság érdekében. Reménytelen volt, de Jóska is hajlott erre az összeboronálhatatlan dologra.

– *Ez naivítás volt részéről, hiszen kibékíthetetlen volt kettőjük politikai és világfelfogása.*

– Igen, és ékes példa erre Berecz 1986. novemberi írószövetségi fellépése, ahol édesapám és Csoóri Sándor nagyon keményen fogalmaztak.

– *1986-ban Ratkó szerelmével, Ördög Máriával néhány hónapra Budapestre költözött, itt próbált gyökeret eresztetni.*

– Jóska énektanárnő élettársával Óbudán lakott a Timár utcában, a lakás korábban Dobai Péter íróé volt. Én is Óbudán laktam, körülbelül tízpercnyi sétára tőlük. Itt vannak még a régi értelemben vett valódi kocsmák, gyakran itt jöttünk össze. Akkoriban nagyon elmélyülten foglalkozott Szophoklész *Antigoné*jával, amit le is fordított. Kifogásolta a korábbi fordításokat, azt mondta, hogy nem azt fordították, ami le van írva az ere-

deti görög szövegben. Persze, Jóska nem tudott ógörögül, nyersfordításból dolgozott, nagyon mélyen benne volt a témában. Egyszer, amikor az *Antigoné*ről beszélgettünk, meglepett, hogy mennyire megöszült és megöregedett. Olyan kapcsolatban voltunk, hogy lazán, humorosan azt mondtam neki: Jóska, ha esetleg meghalnál, és írnék valamit, akkor a tájból hívnálak elő.

– *Mit mondott erre?*

– Mit lehet erre mondani? Csak hümmögött és nevetett rajta. Nem gondoltam, hogy ez hamarosan be fog következni. Én novellista vagyok, de életemben egyetlenegyszer verset is írtam: Jóska halálhírek. Halála napján Áron öcsém hívott fel valamikor este, olyan tíz, féltizenegy körül, sírva, hogy most telefonált Csöpp: meghalt Jóska. Nem tudtam elaludni, fölkeltem, fogtam egy tollat, és megíródott a *Befoghatatlan újtjaid árvák* című vers:

„Varázsolnálak olajos padlójú kocsmák / ajtókeretébe, jönnél mint / bárhonnan meglépő kamasz / – szaladna fülig a szánk! – / de téged már Kisfiad vezet, lépdelték / pompásan, nem múló fényességben. / Hívnálak elő a tájból, gombaillatú / erdőből, faluvégről, / nyári dülök langymelegéből, siklatnék alád / ladikot, tükröztetnék fejjel lefelé magasodó / fák között, de másfelé ring már / az a csónak... / Állnál havazó peronokon, nyomnék fejedbe / szegényember-kucsmát! / Befoghatatlan újtjaid árvák! / Szegények katonája voltál, rangodat / ők pontosan tudják. / Ide figyelj, Jóska! Vesszenek a nép vérét szívók / bárhol a világban! / Isten Veled! / Utóirat: / a kállai református templom ravatalán / arcod mint a föld dühe / izzott a fólia alatt.”

Babosi László

⁹ Berecz János a szabolcs-szatmár-beregi Ibrányból származik.